

"כל הכותבו מוציא את הרבים ידי חובתן" שנוי במחלוקת. וראה עוד לקמן, דאיכא נפקא מינה לדינא בין הני תרי טעמי.

1234567

ג. בעל מסכת סופרים הזכיר ממזר; ואילו רב חנינא לא הזכירו. וראה אור זרוע, חלק א, הלכות תפילין, סימן תקנה = הלכות קטנות המיוחסות למרדכי (והובא בבית יוסף על טור יורה דעה, סימן רפא): "ותניא במסכת סופרים: אינו רשאי לכתוב אלא אם כן יודע לקרות. ותו פסיל התם ספר תורה שכתבו גר או ממזר. ומורי הרב רבינו שמחה כתב, דלא גרסינן ממזר, משום דקתני התם: זה הכלל, כל המוציא את הרבים ידי חובתן כותבו. וממזר מוציא את הרבים ידי חובתן. ואיני יודע מאין לו שהוא מוציא את אחרים ידי חובתן, דהא מההיא דמסכת סופרים איכא למילף שאינו מוציא, אי מדאורייתא אי מדרבנן. ואני ראיתי כתוב, דממזר היינו טעמא דפסול, שכשיגיע לפסוק: לא יבוא ממזר בקהל ה' (דברים כג ג), נחפז, ואינו כותב אזכרה לשמה. ואפילו אמר נתכוונתי, אנן סהדי שלא נתכוין".

והנה, באשר לשאלה ששאל בעל אור זרוע: מאין לו לרבינו שמחה שממזר מוציא את אחרים ידי חובתן? ראה הוריות פ"ג מ"ח (יג ע"א): "כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר. אימתי? בזמן שכולן שוין. אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ". וצרף גיטין פ"ה מ"ח (נט ע"א): "ואלו דברים אמרו מפני דרכי שלום: כהן קורא ראשון, ואחריו לוי, ואחריו ישראל"; ור"ע מברטנורה (והשווה פירוש המשנה להרמב"ם) שם: "כהן קורא ראשון וכו' כשהן שוין בחכמה, אבל אם הישראל גדול בחכמה, קודם לכהן וללוי, דממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ וכו', עיי"ש⁵⁹; וראה פתח הדביר, חלק ב, קונטרס אחרון לפתח הדביר חלק א, סימן נה: "ומהא איכא למשמע נמי דמוציא רבים ידי חובתן, לפום מאי דהו נהיגי בזמן התלמוד, שכל העולה לספר תורה הוא בעצמו היה קורא הפרשה, וגם הממזר כשקורא פרשת עלייתו, הרי הצבור שומעין מפיו ויוצאין ידי חובתן" וכו', עיי"ש. וראה גם גיטין נט ע"ב: "אמרי ממזרת או נתינה נסיב ופסליה לזרעיה" וכו', עיי"ש. וראה ב"ח על טור אורח חיים, סימן קלה, סוף ד"ה ואמר אביי: "ומכאן מוכח להדיא, דמותר לקרות ממזר לספר תורה". וראה גם רי"ט אלגזי על הלכות בכורות להרמב"ן, פרק ח, אות סה (הראשון), ד"ה וראיתי: "ממזר ... כישראל גמור הוא, וחייב בכל המצות כישראל ... דממזר נמי בכלל בני ישראל הוא, כיון דמחויב בכל המצות כישראל, כדמוכח בתוספתא, בפרק ה' דברכות (הלכה טו), דתני התם: הכל חייבים בברכת המזון, כהנים [לויים] ישראלים וגרים ועבדים משוחררים חללין וממזרין נתינין סריס אדם סריס חמה פצוע דכא וכרות שפכה, כולן חייבים, ומוציאין את הרבים ידי חובתן. עכ"ל. וכמו כן תניא לענין מצות תקיעת שופר [בתוספתא], בפרק ב' דראש השנה (הלכה ד), דקתני: הכל חייבים בתקיעת שופר, כהנים וכו' [גרים וכו'] וממזרים וכו', ומוציאין את הרבים ידי חובתן, יעוין שם. וכמו כן תניא לענין מקרא מגילה [בתוספתא], בפרק ב' דמגילה (הלכה ד), ממש כלשון הזה [והשווה תוספתא מנחות, פרק י, הלכה ג והלכה ד. — דצ"ר] ... הרי בפירוש, דממזר חייב בכל המצות. ולא עוד, אלא דמוציא את הרבים ידי חובתן כישראל

59. וראה גם תוספות יום טוב שם; בית הבחירה על על הוריות שם. ועייין עוד חק נתן וישרש יעקב מגילה כב ע"א. ד"ה תלמיד חכם: ובאר שבע ושושנים לדוד על הוריות שם.

[אוצר החכמה]

גמור. אשר על פי זה, תמיה לי מה שכתב המרדכי בסוף הלכות קטנות וז"ל: ותניא במסכת סופרים וכו' ותו פסל התם ספר תורה שכתבו גר או ממזר. ורבינו שמחה כתב דלא גרסינן ממזר, משום דקתני התם: זה הכלל, כל המוציא את הרבים ידי חובתן כותבו, וממזר מוציא את הרבים ידי חובתן. ואיני יודע מנין לו שמוציא את הרבים ידי חובתן, דמההיא דמסכת סופרים איכא למילף שאין מוציאין, או מדאורייתא או מדרבנן. עכ"ל. והדבר תימה, איך אשתמיט להמרדכי [וליתר דיוק: לבעל אור זרוע. — דצ"ר] ברייתא מפורשת בתוספתא, דקתני בפירוש דמוציא את הרבים ידי חובתן, לא במקום אחד, אלא בשלש מסכתות. ובתלתא היא חזקה, דודאי ברייתא מתרצתא היא. והאמת כן הוא, דמוציא את הרבים ידי חובתן כסברת רבינו שמחה. ועל כרחין לומר, דלא גרסינן התם, לענין ספר תורה, ממזר, כיון דממזר מוציא את הרבים ידי חובתן. ומהתימה על כל הפוסקים שהביאו דברי המרדכי הנזכר ביורה דעה, סימן רפ"א, ולא הרגישו מזה וכו', עיי"ש. עם זאת, ראה שיטה על כתובות לר"ב אשכנזי, סח ע"ב: "וז"ל רבינו הא"י גאון ז"ל: כמה מן הגרסנים שינו הא מתניתא ... ואין לנו לתקן את המשניות ואת התלמוד בעבור קושיא שקשה לנו" (אמנם, עיין רש"י על תולין עד ע"ב, ד"ה חלבו; ואולם, ראה תוספות שם, ד"ה חלבו, בשם רבינו תם).

ואשר לטעם שבעל אור זרוע "ראה כתוב", ש"אינו כותב אזכרה לשמה", ראה ש"ך על יורה דעה, סימן רפא, ס"ק ח, ש"באמת טעם זה אינו עיקר, דאם כן, אמאי כל הספר תורה פסולה, תפסל אותה יריעה ותו לא. ועוד, דאם כן, ספר תורה שכתבו ממזר או גר חוץ מאותן פסוקים תתכשר. אבל במרדכי [וליתר דיוק: במסכת סופרים. — דצ"ר] שם כתב עוד טעם אחר: ממזר אינו מוציא רבים ידי חובתן, וכל שאינו מוציא רבים ידי חובתן פסול לכתוב וכו', עיי"ש. וצרף ביאור מהר"מ בנעט על הלכות קטנות שם: "כשיגיע לפסוק לא יבא ממזר — מקשה בש"ך: אם כן, לא יהא פסול רק לפסוק זה, ויהא כשר לפרשות אחרות. על כן נקיט טעם הראשון עיקר" (וראה גם לעיל שם, סימן תתקמט, ג ע"א, ד"ה לפי⁶⁰). זאת ועוד, ראה יד דוד, מנחת עני, חלק ב, ערך גר וממזר: "ועל דברי המרדכי [וליתר דיוק: בעל הטעם שראה האור זרוע. — דצ"ר] יש לדקדק, כיון דבש"ס לא הוזכר כלל פיסול ממזר, רק במסכת סופרים, ושם נתן הטעם משום שאינו מוציא הרבים, אם כן, מנליה ליתן טעם אחר שלא הוזכר במסכת סופרים. וממה נפשך, אי אית ליה טעמא דמסכת סופרים — לא צריך לטעם אחר כלל; ואי לית ליה טעמא דמסכת סופרים — כיון שהיא נגד התוספתא — אם כן, מנלן להמציא פסול כלל, כיון שלא נזכר בש"ס שפסול, ואם כן, ממילא כשר וכו', עיי"ש. והשווה שו"ת חתם סופר, חלק יורה דעה, סימן רעא: "וגם צריך עיון, כיון דבמסכת סופרים כתוב להדיא מפני שאינו מוציא רבים ידי חובתן, ואיך נבדה טעם אחר מלבנו⁶¹. גם

יבא ממזר, זה ביחא אם הכותב יודע שהוא ממזר; אבל אם לא ידע הכותב מזה בשעת כתיבה, רק אחר כך נודע לו שהוא ממזר, אז בודאי כשר הספר תורה. אבל אי הטעם דממזר אינו מוציא רבים ידי חובתן ... פסול לכתיבת ספר תורה, אז אם כן כיון שכלפי שמים גליא דהוא ממזר, אז פסול הספר תורה שכתב טרם שנודע לו שהוא ממזר וכו', עיי"ש. ועיין בכור שור על כריתות טו ע"א, ואכמ"ל.

60. ועיין עוד קסת הסופר, מהדורא תנינא, סימן א, ס"ק ח; ושו"ת ציץ אליעזר, חלק יד, סימן יט.

61. ומה גם דאיכא נפקא מינה לדינא בין הני תרי טעמי, שכן לפי הטעם ש"אינו כותב אזכרה לשמה" — "תפסל אותה יריעה ותו לא", כמו שכתב הש"ך. זאת ועוד, ראה שו"ת מחנה חיים, חלק א, סימן יא: "אי הטעם דמסכת סופרים משום דממזר לא מכוון לכתוב אזכרה לשמה בפסוק דלא

צריך לעיין מאי טעמא לא יכול להוציא רבים ידי חובתן, וכמו שהקשה רבינו שמחה" וכו', עיי"ש (ועיין עוד חת"ם סופר על גיטין מה ע"ב, ד"ה בגר). וצ"ח ערוך השלחן, יורה דעה, סימן רפא, סעיף יא: "אבל ממזר למה יפסול? והרי הוא ישראל גמור וחייב בכל מצות שבתורה. וטרחו בזה, יש שכתבו, מפני שכשיכתוב לא יבא ממזר בקהל ד', לא יקדש השם. וקשה: מי הגיד לנו זה? ועוד, דלתכשר בשארי פסוקים. ועוד איזה טעמים נאמרו בזה, וכולן אינן מספיקים" (ומה גם, שרובם אינם עניין לטעמו של בעל מסכת סופרים). ובכגון דא, ראה תשובות הגאונים, מהדורת ר"י מוסאפיה, ליק תרכ"ד, סימן צט: "עוד לו [לרב הא"י גאון] ... דעו, כי אנו מעודנו אין דרכנו לחפות על דבר ולפרש אותו שלא מדעת מי שאמרו כדרך שאחרים עושים. והרי אנו מפרשים לך דעתו של תנא זה ותוכן כונתו ואמתת מה שהיה סבור, ואין אנו ערבים עכשיו שהדברים הלכה, ודאי משניות הרבה יש שאינן הלכה, ואנו מפרשים אותם אליבא דמאן דאתנן".

אכן, ראה כסא רחמים על מסכת סופרים שם, פירוש: "ממזר — דסבר תנא דבריתא שלנו, דאינו מוציא את הרבים ידי חובתן"; ותוספות שם: "ממזר — במרדכי, בהלכות קטנות, מייתי דרבינו שמחה מחק ממזר ממסכת סופרים. והמרדכי נוליתר דיוק: בעל אור זרוע. — דצ"ח חלק עליו. וקצת מוכח דהרמב"ם לא גרס ממזר במסכת סופרים מדהשמיטו. ואם תמצי לומר דגריס ליה, סובר דאינו הלכה. וצריך לומר, דהרמב"ם מכח ראיות שהיו לו סבר דאינה הלכה". ראוי לציין, שלא רק הרמב"ם השמיט ממזר, אלא גם הרי"ף והרא"ש והטור השמיטו אותו⁶².

וראה ערוגת הבשם לרבינו אברהם ב"ר עזריאל (חלק ב, עמ' 53-54), פירוש פיוט "ידיד עליון" (והוא אהבה לפרשת והיה עקב): "ולא ניתן לעשותן לתשעה הן מפורשין — בהשולח (גיטין שם) ובהתכלת (מנחות שם): תנו רבנן, ספר תורה ותפילין ומזוזות שכתבו מין, גוי, עבד, קטן, ואשה, כותי, ישראל משומד, ומסור וכו', ואין מהן רק ח'. ושמעתי, שבמסכת סופרים מונה ממזר, והכי איתא התם: אינו רשאי לכתוב אלא אם כן יודע לקרות. ספר תורה שכתבו מין, או ממזר, או עבד וכו' עד זה הכלל, כל המוציא רבים ידי חובתן, כתבו מוציא רבים ידי חובת(ו)ן]; כל שאינו מוציא רבים ידי חובת(ו)ן], אף כתבו אינו מוציא רבים ידי חובת(ו)ן]. והר"ר שמחה ז"ל כתב, דמסור גרסינן [ולא גרסינן ממזר, משום דתני התם: זה הכלל, כל המוציא את הרבים ידי חובתן כותב] וממזר מוציא רבים ידי חובתן. ומסור קנס הוא, ונתנו לו דין משומד שכופר במצות ... עד כאן. ועוד אני אומר: והלא ממזר ישנו בקשירה, אם כן, ישנו בכתיבה, כדאיתא בהשולח. ולאו פירכא היא, דמסור נמי ישנו בקשירה ופסול, אלא יש מהם מטעם כל שישנו בקשירה, ויש מטעם שמשונין באיסורין. ולשון רש"י (בגיטין שם): משומד ומסור הרי פרקו מעליהם עול" וכו'. ועדיין צריך עיון: בשלמא מסור, שפרק מעליו עול תורה, קנסוהו ונתנו לו דין משומד; אבל ממזר, שלא פרק מעליו עול תורה ו"ישנו בקשירה", מדוע "אינו בכתיבה"? וכבר עמד על כך רי"ח בכרך במקור חיים על אורח חיים, סימן לט, סעיף א. ונראה, שגם רבינו אברהם ב"ר עזריאל הרגיש בקושי זה, ולכן הוסיף: "או יהיה תשיעי אנדרוגינוס [ולא ממזר. —

62. ועיין עוד פתח הדביר, חלק ב, קונטרס אחרון סימן שיח, וכסא דהרסנא שם). וראה גם דרכי משה לפתח הדביר חלק א, סימן נה (ובשמים ראש, על טור אורח חיים, סימן קמא, ס"ק ג.

דצ"ר" וכו', עיי"ש⁶³. סוף דבר, הא ד"ממזר ... פסול לכתוב ... הוא פלא בעיני, דממזר הוא ישראל גמור ומחויב בדבר" (פרי מגדים על אורח חיים, סימן תרצא, משבצות זהב, ס"ק ב). והדבר צריך תלמוד.

ד. בעל מסכת סופרים הזכיר גר; ואילו רב חנינא לא הזכירו. וראה שערי תשובות, מהר"ם ב"ר ברוך מרוטנבורג, מהדורת בלאך, סימן תקיא: "ספר תורה שכתבו גוים, מין, או ממזר, או גר, או עבד, או חרש שוטה וקטן, אסור לקרות בו לצאת ידי חובה. זה הכלל, כל המוציא רבים ידי חובתן, אף כתבו מוציא רבים ידי חובתן. מכאן משמע, שגר אינו יכול ליעשות ש"ץ. מצאתי". ומוכח, שהבין, שב"גר" הכוונה לגר-צדק. והסיק מכך, שאין גר מוציא את הרבים ידי חובתן. אכן, ראה ספר מרדכי למסכת מגילה, פרק א, סימן תשפו: "ובעיר וירצבור"ק מנעוהו לגר להתפלל ולהיות ש"ץ". ואולם, ראה לקמן שם, שרבינו יואל התיר לגר להתפלל ולהיות ש"ץ. וכך נקט גם הרמב"ם, ראה תשובתו לר' עובדיה גר צדק (תשובות הרמב"ם, מהדורת בלאו, סימן רצג): "יש לך לומר הכל כתקנם, ואל תשנה דבר, אלא כמו שיתפלל ויברך כל אזור מישראל, כך ראוי לך לברך ולהתפלל, בין שהתפלל יחידי, בין שהיית שליח צבור" (והשווה רמב"ם, הלכות בכורים פ"ד ה"ג). וכך גם נפסקה ההלכה, ראה אורח חיים, סימן נג, סעיף יט: "יש מונעים גר מלהיות ש"ץ, ונדחו דבריהם" (ועיין עוד לקמן שם, סימן קצט, סעיף ד; ובית יוסף על טור אורח חיים שם ושם). וצרף פתח הדביר, חלק ב, קונטרס אחרון לפתח הדביר חלק א, סימן נה: "ואפילו לדעת המונעים, לאו משום פיסול נגעו בה, אלא משום שאינו יכול לומר אלהי אבותינו ... הא לאו הכי, לכולי עלמא יכול להיות ש"ץ". וראה גם לעיל, שבתוספתא ברכות וראה השנה ומגילה מבואר, שגרים מוציאים את הרבים ידי חובתן; ולפי פירושם של הרמב"ם ושל ר"ע מברטנורה עולה כך גם ממשנה מפורשת⁶⁴. על-כל-פנים ברור, שגר "ישנו בקשירה". ואם-כן, לדעת רב חנינא, "ישנו בכתיבה". יתר-על-כן, ראה גיטין מה ע"ב, שאפילו "גר שחזר לסורו ... משום יראה" כשר לכתוב⁶⁵. וכבר עמד על כך ר"י נוימבורג וכתב בנחלת יעקב על מסכת סופרים שם: "ומה שכתוב הכא גר, צריך לומר, על כרחין, דמיירי בגר שחזר לסורו שלא מחמת יראה; דאי עדיין גר הוא, למה יפסל מלכתוב; ואי שחזר לסורו מחמת יראה, איתא להדיא בגמרא דכשר ... אלא, על כרחין, דמיירי בגר שחזר לסורו שלא מחמת יראה, דבזה איתא להדיא בגיטין דגרע מעובד כוכבים". ואולם, לפי פירוש זה חסר העיקר מן הספר; ו"כפי המקובל בידנו אין להעמיס דברים שהם בבחינת עיקר חסר מן הספר" (חזון איש, גליונות לחדושי רבנו חיים הלוי, הלכות מאכלות אסורות, פרק ד, הלכה ג).

אכן, נראה, שבעל אור זרוע הרגיש בדוחק הגדול לפרש את המונח "גר", הנזכר כאן, במובנו הרגיל: גר-צדק; ולכן הביא את הפירוש שראה כתוב, שב"גר" הכוונה כאן לגר-תושב. ראה אור זרוע שם = הלכות קטנות המיוחסות למרדכי שם: "ותניא במסכת

63. ועיין עוד אור לי, סימן א. מצל מאש, חלק א, סימן יב, ד"ה סוג ו. ועיין עוד יד

64. ועיין פרי מגדים על אורח חיים, פתיחה דוד, מנחת עני, חלק ב, ערך גר וממזר.

65. ואולם, עיין מגן אברהם, סימן לט, ס"ק ז; ומחצית השקל שם. ועיין עוד שו"ת צפנת

פננת, חלק ג, סימן רפט. ואכמ"ל. ס"ק ד. וצרף מפתחות והערות רא"ז סופר לשו"ת